

Undervisning i mundtlighed og mundtlighed i undervisningen

I dette tillæg til artiklen "Mundtlighed er ikke tom snak" uddyber Mads Th. Haugsted sine synspunkter om mundtlighed i danskundervisningen, og giver gode råd til undervisningen. Sidst i artiklen er der henvisninger til litteratur, hvor du kan læse videre

Af Tonny Hansen

"Jeg skelner mellem undervisning i mundtlighed og mundtlighed i undervisning", siger Mads Th. Haugsted, lektor ved Danmarks Pædagogiske Universitet. "Hvis man skal have gode vilkår for mundtlighed i sin undervisning, så er det lærerens fornemste pligt at skabe mundtligt rum, som er dialogisk og udfordrende, hvor den enkelte kommer til orde og så videre. I meget høj grad etablerer samtaleformen det sociale rum i klassen. Der er lavet undersøgelser om, hvor vigtigt det er at grundlægge en samtalekultur, den første gang en lærer har en klasse. Det er noget, man kan se resultater af lang tid efter".

-Så du opfordrer nye lærere eller lærere, der skal overtage nye klasser, til virkelig at overveje, hvordan mundtligheden skal foregå, ideelt set, i hvert fald – Det er vel altid et spørgsmål om man trænger igennem med det.

"I virkeligheden hører det til lærerens almindelige bagage: Hvordan etablerer jeg en dialog, og med hvem. Og hvornår gør jeg det ikke? Det hele skal jo ikke kvæles i dialog. Der er også situationer, hvor læreren holder et foredrag. I andre situationer forsøger eleverne at styre det dialogiske rum. Det er noget, der skal planlægges. Det er ikke noget, man finder ud af undervejs. Det er lærerens arbejde at sørge for, at det sker på en god måde".

"Der ligger et stykke lærerfagligt arbejde i at arrangere disse situationer, så der er det optimale rum for eleverne. Men der er også den faglighed, at lærere simpelt hen skal vide noget om mundtlige tekster. Jeg har oplevet, også på kursushold, en reaktion på spørgsmålet: nævn mig nogle mundtlige tekster. Efter et stykke tids tavshed er der nogen, der siger samtaler. Men de fleste dansklærere har slet ikke nogen bevidsthed om de mundtlige genrer på samme måde som med de skriftlige".

Mundtlige hovedgenrer

De to hovedgenrer er: at tale til, og at tale med. Det sidste er dialogen og samtaler i forskellige afskygninger, den frie samtale eller den styrede samtale. I prøvebekendtgørelsen står, at folkeskolens afgangsprøve er en samtale.

I praksis er det nok nemmere at huske forskellige undergenrer. Kan du nævne nogle eksempler?

"Igennem forskningen har man fået et rimelig klart billede af, hvad der er en god samtale, og hvad der er en dårlig samtale, ved at klarlægge formernes karakteristika helt ned i de enkelte mekanikker. Til min store fornøjelse opdagede jeg, at selv i en syvendeklasse er der en enorm interesse for, hvad det er for mekanikker, der gør, at en samtale bliver til et skænderi. Og det kunne jeg gøre til undervisningens genstand. Skænderi er en særlig form for samtale, der er løbet af sporet, eller hvor nogen positionerer sig på andres bekostning. Det er karakteristisk for en god samtale, at den indeholder aktiv lytning.

Øvelser i prøvesamtale

”Det er sørgeligt, at den vigtigste mundtlige genre i skolen er prøven. Sjovt nok træner man ikke eleverne ret meget i det. Det har jeg lavet noget forsøgsundervisning om i de større klasser, hvor vi arbejdede med prøver. Alle har haft den samme tekst for, og så trækker vi ud af en hat hvem der skal være eksaminator, hvem der skal til eksamen, og hvem der er censor. De, der ikke er med, iagttager”.

”Desværre viste det sig at være en givtig øvelse, for det gik op for de elever, der spillede lærer, hvor vigtigt det er med aktiv lytning. Man skal ikke bare sidde med sine spørgsmål, man skal være meget pas på, hvad eksaminanden siger. Til gengæld opdager de, der er til ”eksamen”, at det ikke er meningen, at man bare skal svare på det, man bliver spurgt om, men på en hel masse andet, der ligger underforstået i spørgsmålet. Dette var en meget praktisk situation, som man godt kan teoretisere over bagefter: Hvad er et godt spørgsmål? Ja, det er et spørgsmål, der lukker op, i stedet for verbale spørgsmål, som man ofte blot kan svare ja eller nej på. Den konkrete situation, at nu skal vi til prøve, kan meget vel afføde en hel vifte af ting, man kan tage sig af: hvad er gode spørgsmål, hvad er aktiv lytning, hvad ligger der i, at jeg skal svare på mere, end der bliver spurgt om. Det er et meget godt eksempel. For man går ikke i skole for at komme til prøve, men det er en meget karakteristisk, højst særpræget form for samtale. Hvis man arbejder med prøven som genre, opnår man to ting: for det første får eleverne en viden om træk ved denne særlige samtaleform. Og desuden får de ved samme lejlighed øvet sig i at gå til prøve”.

Hvordan man kan undervise i sproghandlinger

”Man kan også gå ind i alle mulige andre former for ritualiserede samtaler, som man finder i retssale eller i kirken. Ved dåb er der nogle sproghandlinger, der kan lade sig gøre, og andre, der ikke kan. Dåben er først gyldig, hvis det er præsten, der siger de bestemte formularer. I en retssal er det kun dommerens ord, der kan have som konsekvens at tiltalte sættes i fængsel”

”Pointen med det her er ikke at snakke om skænderier eller dåb eller retssager, men at vise, at vi i den grad i vores hverdag er omgivet af mundtlige tekster. Men eleverne lærer ikke af sig selv at få et bevidst forhold til dem. Det er et langt mere spændende forhold til sprog end kryds og bolle, som eleverne hurtigt kan få nok af”.

”Poesien og hele det retoriske apparatur, vi bruger, når vi læser op og deklamerer, er vel det eneste, der har overlevet af retorikken i skolen. Trods alt lærer vi om versfødder og rim og rytme og alt det der, men det er også en del af mundtligheden. Retorikerne mener, at den rette fortolkning af et digt sker, når man siger det. Først der bliver det levende. Så hvis man ikke har forstået digtet, kan man heller ikke sige det, altså fremføre en fortolkning. Hele den side af sagen skal man arbejde med, og det er også enormt vigtigt. Jeg understreger det her, fordi det, jeg har snakket om, det er glemt, det er røget helt ud af skolens danskundervisning”.

”Tilsvarende skal vi stadig træne eleverne i at tage ordet i en forsamling. Holde talen, lave et indlæg. Igen er der masser af guf fra den gamle retorik, der er lige til at bruge i undervisningen”.

Faglige begreber: retorik, pragmatik og dramatik

Min bog har den forestilling, at retorik, pragmatik og dramatik er de tre felter, der kan give noget til det, vi snakker om.

Mads Th. Haugsted: Taletid. Mundtlighed, kommunikation og undervisning. København, Alinea 2004
--

Læs anmeldelsen af bogen på [folkeskolen.dk](http://www.folkeskolen.dk) ved at klikke her
<http://www.folkeskolen.dk/ObjectShow.asp?objectId=32770>

Mads Th. Haugsted påpeger, at der desværre er mange misopfattelser af ordet retorik i daglig brug, hvor det betyder, at man ikke mener noget med det man lover, eller at man besmykker sig med nogle fine ord. Men den faglige term for faget retorik har en anden betydning.

”Kernen i retorik er en lære om hensigtsmæssige tekster. Det er en lære, ikke nødvendigvis en videnskab. Tekster har en rettedhed, intentionalitet. Så når jeg vil formidle et bestemt budskab, så fungerer det bedst, hvis jeg gør det på den og den måde. Det er, hvad retorik handler om. Det gælder både de mundtlige og skriftlige tekster. Man kan sige, at det er en lidt tricky definition, for alle tekster jo er intentionelle. Og dermed er faktisk også al tekstproduktion og tekstanalyse i en eller anden forstand retorik. For hvad er det i denne tekst, der er karakteristisk for denne forfatter med de og de modtagere? Eller hvorfor fungerer den tale så godt? Så retorik er læren om rettedheden, intentionaliteten af hensigtsmæssige tekster. Altså noget, man kan bruge til at lave og til at analysere hensigtsmæssige tekster”.

”Jeg skal også nævne, at der er et etisk aspekt i det. Protoeksemplet er Goebbels og Hitler, der var fremragende retorikere. Det var en rettedhed, der lykkedes på alle mulige måder. Men i den klassiske retorik og i den moderne er der et etisk aspekt. Det gælder også om at tale sandt! Det er i en nøddeskal, hvad retorikken handler om. Det er ikke stemmetræningsøvelser, besmykkelse af ord eller nogle af alle de andre misopfattelser. Retorik er en kommunikationslære, der handler om det, der er lige om ørerne på os”.

Kan man sammenfatte det alt sammen til at lærerne skal være mere opmærksomme på, hvordan der tales i klassen, altså ikke bare komme med anvisninger om at man ikke må tale grimt, men at sætte sig ind i hvordan man får en god samtale, der er en ægte samtale, og ikke bare ord, der kommer ud af munden?

”Det er den ene side af sagen. Den anden er, at alt dette her bør være en del af undervisningen. Det er selvfølgelig lærerens ansvar at skabe de gode rammer, den dialogiske atmosfære og så videre. Det er også dansklærerens ansvar at undervise i, hvad en god samtale er, og hvad er en god respons. Og hvad en dårlig samtale er, for eksempel skænderiet. Desuden hvad vil det sige at holde et godt indlæg. Hvorfor fungerer det, hvordan argumenterer man? Alt det er danskundervisning. Begge sider er meget vigtige, og de står i vekselvirkning med hinanden. Hvis man lærer, hvordan man giver god respons i en samtale, så bliver man også bedre til mundtligheden i undervisningen. I første omgang er mundtligheden altså genstanden for undervisningen, i næste er det undervisningens redskab. Det hænger meget nøje sammen, og det er en meget vigtig pointe, at man ikke adskiller det. I øvrigt vil jeg sige at det for mig virker absurd at diskutere kanon uden mundtlige tekster. Hvor er for eksempel de gode taler? I den klassiske retorik efterligner man gode taler, ikke som mål i sig selv, men for at finde ud af, hvordan man får gennemslagskraft. Man kan sagtens lave en kanon for mundtlige tekster”.

Ind i skolen med pragmatikken

”Når vi taler retorik er det ikke kun en teoretiske størrelse, og det er absolut ikke bare stemmeplejeøvelser. Tidligere talte vi om samtale, skænderi, samtalens mekanik. Til at behandle dem kan man finde hjælpemidler, der ligger i pragmatikken, samtaleanalyse. Den er der en hel videnskab, der beskæftiger sig med. Den giver masser af muligheder. Ind i skolen med pragmatikken!”

”Den sidste kategori er dramatikken. Den er jo stort set mundtlig, når man ser bort fra visse undergenrer. Man kan bruge dramatikken til at øve de to andre sider, altså det, der ligger i det retoriske, i bevidstheden om samtalerne, og sprogbrogen, der ligger i pragmatikken. Så det er et samvirke mellem de tre kategorier, der kan give et yderst funktionsdygtigt fundament for en mundtligheds pædagogik”

Mere litteratur til mundtligheden

Der findes meget få bøger om samtaleanalyse, der kan bruges af eleverne. En god, men ældre bog er Andersen, J. E. (1989): *Sproghandlinger på dansk*. Kbh., Dansk lærerforening.

Til retorik udkom i 2003 denne grundbog: Helle Hvass: *Retorik*. Gyldendal

Om praktisk argumentation er klassikeren Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg: *Praktisk argumentation*. 2. udgave. Nyt Teknisk Forlag

Og endelig har Mads Th. Haugsted udgivet et materiale med mundtlig dansk til skolebrug: Haugsted, M. (2002). *Mund dog: Dansk i dialog*. København: Alinea. (Dansk i dialog).

Haugsted, M. (2002). *Mund dog. Elevfagbog: Dansk i dialog*. København: Alinea. (Dansk i dialog).

Haugsted, M. (2002). *Mund dog. Lærervejledning: Dansk i dialog*. København: Alinea. (Dansk i dialog).

Læs anmeldelsen på [folkeskolen.dk](http://www.folkeskolen.dk) ved at klikke her:
<http://www.folkeskolen.dk/ObjectShow.asp?objectId=21272>

Andre bøger og artikler:

Haugsted, M. (2004). ”Mundtlighed og didaktik”. I: (red.), K. S., *Didaktik på kryds og tværs* (s. 345-372). København: DPU's forlag.

Haugsted, M. (2004). ”Mundtlighed og undervisning”. I: Gitte Ingerslev, Alma Rasmussen, *De mange muligheder* (s. 22-44). København: Uddannelsesstyrelsen, Undervisningsministeriet.

Haugsted, M. (2003). ”Sprogfagene og det mundtlige rum”. *Sprogforum*, 25/2003 (nr. 25), 9 pages.

Haugsted, M. (2001). ”Klare mål - mundtlighed og undervisning”. I *Dansk 2 -2001* ”Dansk, drama og dannelse” i *Dansk 1- 2001*

Haugsted, M. (2000). ”Talte tekster - mundtlighed og undervisning”, *Dansk i dialog*, artikelsamling (red. Esmann, Rasmussen, Wiese) Dansk lærerforening .

Haugsted, M. (2000). ”At vise eller overbevise - retorik og drama”. I *Drama, Nordisk dramapedagogisk tidsskrift 2*

Haugsted, M. (1999: *Handlende mundtlighed. Mundtlig metode og æstetiske læreprocesser*, (444s).
DLH

Haugsted, M. (1998): *Anslag. Teaterfagets didaktik og metode*, red. (i samarb. m. Andersen og Hamre), artiklen "Teaterfagets didaktik - danskfagets dimension".
DLH .

Haugsted, M. (2004). "Mundtlighed og didaktik". I: (red.), K. S., *Didaktik på kryds og tværs* (s. 345-372). København: DPU's forlag.

Haugsted, M. (2004). "Mundtlighed og undervisning". I: Gitte Ingerslev, Alma Rasmussen, *De mange muligheder* (s. 22-44). København: Uddannelsesstyrelsen, Undervisningsministeriet.

Haugsted, M. (2003). "Sprogfagene og det mundtlige rum". *Sprogforum*, 25/2003 (nr. 25), 9 pages.

Haugsted, M. (2001). "Klare mål - mundtlighed og undervisning".
I *Dansk 2 -2001* "Dansk, drama og dannelse" i *Dansk 1- 2001*

Haugsted, M. (2000). "Talte tekster - mundtlighed og undervisning",
Dansk i dialog, artikelsamling (red. Esmann, Rasmussen, Wiese) Daneklærerforeningen .

Haugsted, M. (2000). "At vise eller overbevise - retorik og drama".
I Drama, Nordisk dramapedagogisk tidsskrift 2

Haugsted, M. (1999: *Handlende mundtlighed. Mundtlig metode og æstetiske læreprocesser*, (444s).
DLH

Haugsted, M. (1998): *Anslag. Teaterfagets didaktik og metode*, red. (i samarb. m. Andersen og Hamre), artiklen "Teaterfagets didaktik - danskfagets dimension".
DLH .